

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2017.26.08>

Karol MOTYL

Edukacja w krajach Czarnej Afryki na przykładzie systemu oświaty Tanzanii

Słowa kluczowe: system edukacji, oświata, Tanzania, Afryka.

Karamin sani kukumi ne¹.

(tłum. Niedostatek wiedzy jest podobny do uwiązania ręki wokół karku)

Celem artykułu jest charakterystyka systemu edukacji w Tanzanii². Nie będzie to jednak tekst, który wyjaśni całą złożoność, specyfikę, uwarunkowania czy problemy i wyzwania struktury oświaty tego kraju, gdyż takie przedsięwzięcie wymagałoby napisania obszernej monografii naukowej. Założeniem autora jest sporządzenie krótkiego opisu zawierającego najważniejsze aspekty dotyczące podjętego problemu na podstawie wywiadów przeprowadzonych z nauczycielami w Tanzanii, dostępnych dokumentów oraz istniejących publikacji na ten temat.

Na samym początku rozważań trzeba zadać sobie pytanie, co oznacza termin „Afryka”? Opisuje on grupę bardzo różnorodnych państw, których nie można zakwalifikować do jednej kategorii. Bez większych problemów można dostrzec odmienność islamskich krajów Białej Afryki (Afryki Północnej) i państw Czarnej Afryki (Afryki Subsaharyjskiej). Pierwsze są bardziej zorientowane na

¹ Przysłowie plemienia Hausa; R. Pachociński, *Przysłowia afrykańskie. Natura i wychowanie człowieka w tradycji ustnej*, Warszawa 2009, s. 294.

² Tekst jest rezultatem międzyuczelnianego projektu badawczego „Codzienność edukacyjna w Tanzanii z perspektywy jej uczestników”, celem którego było poznanie codzienności edukacyjnej w szkołach różnego szczebla w Tanzanii. Projekt był realizowany w dniach 10–24 września 2015 roku, a miejscem docelowym było miasto Dar es Salaam. W przedsięwzięciu udział wzięły trzy osoby: dr Grażyna Barabasz, dr Sylwia Jaskulska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) oraz mgr Karol Motyl (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie). Projekt został częściowo dofinansowany ze środków statutowych Wydziału Pedagogicznego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.

współpracę z arabskim Bliskim Wschodem oraz basenem Morza Śródziemnego, a znaczącym składnikiem ich tożsamości jest poczucie przynależności do wspólnoty wiernych – „umma”. Dla porównania, sytuacja krajów Czarnej Afryki, czyli tych położonych na południe od Sahary, jest dużo bardziej skomplikowana. Jeszcze do niedawna życie większość mieszkańców tej części kontynentu ograniczało się do małych, ale niekoniecznie homogenicznych wspólnot lokalnych. Proces dekolonizacji (czy może raczej neokolonializmu) tych państw stał na fundamencie, który stanowiła wykreowana głównie przez etnologów świadomość etniczna ludów je zamieszkujących. To ona stała się bazą do tworzenia tożsamości narodowej. Przyjmując zasadę „uti possidetis”³, zaczęto ignorować granice kulturowe i etniczne. Na tym tle pojawiło się wiele konfliktów i wojen domowych, nierzadko podsycanych przez byłe mocarstwa kolonialne z nadzieją zagwarantowania sobie interesów politycznych i gospodarczych w zdekolonizowanym kraju. Jak to było powiedziane wcześniej, dekolonizacja nie oznaczała pełnej i prawdziwej niepodległości, a jedynie swoisty neokolonializm. Tak zależność polityczno-gospodarcza, jak i wszystkie inne formy ingerencji niektórych państw Europy w procesy niepodległościowe krajów Czarnej Afryki (m.in. wytyczenie sztucznych granic i wynikające z tego konflikty, zaprzepaszczenie i negacja dorobku społeczeństw z epoki przedkolonialnej, nastawienie gospodarki na eksport produktów nieprzetworzonych, brak przemysłu, zadłużenie, brak wiary w swoją pozycję na arenie międzynarodowej) jest obecnie rezultatem bardzo złej sytuacji tej części kontynentu⁴.

Jednym z przykładów państw, których wciąż dotyka wyżej opisany problem, jest Republika Zjednoczonej Tanzanii – państwo położone w Afryce Wschodniej u wybrzeży Oceanu Indyjskiego, pomiędzy Kenią a Mozambikiem. Powstała w 1964 roku jako federacja dwóch odrębnych państw: Tanganiki (niepodległej od 1961 roku) i Zanzibaru (niepodległego od 1963 roku). Unię tych niezależnych terenów symbolicznie podkreślono w nazwie Tanzania, gdzie sylaba „tan” oznacza Tanganikę, a „zan” wskazuje na Zanzibar. Tanzania jest 31. krajem świata pod względem wielkości terytorium (947 300 km²). Kraj ten liczy 52,5 mln mieszkańców, z czego 44% nie przekroczyło 14 roku życia. Średni wiek obywatela Tanzanii to niemalże 18 lat, a średnia długość życia to 62 lata. Gęstość zaludnienia zmienia się w zależności od panujących lokalnie warunków środowiskowych: od 1 osoby/km² na terenach suchych do 51 osób/km² na terenach otrzymujących najwięcej opadów. Na będącym częścią Tanzanii archipela-

³ Zasada głosząca respektowanie granic nadanych przez kolonizatora oraz rozstrzygnięcie wszelkich sporów terytorialnych na drodze negocjacji, przy powoływaniu się na traktaty kolonialne; M. Gawrycki, A. Szeptycki, *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm a stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 170–172.

⁴ M. Gawrycki, A. Szeptycki, dz. cyt. s. 170–172; A. Cichecka, *Strategie państw w polityce międzynarodowej – przykład Tanzanii*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 1, s. 139.

gu Zanzibar gęstość zaludnienia wynosi 134 osoby/km². Językiem urzędowym Tanzanii jest suahili. Angielski jest językiem używanym wyłącznie w oficjalnych sytuacjach (w biznesie, administracji oraz szkolnictwie średnim i wyższym). Na Zanzibarze, gdzie powszechna jest znajomość języka arabskiego, wykorzystuje się także język kiunguja (tak jest tam określany język suahili). Oficjalnie stolicą Tanzanii jest Dodoma, w której znajduje się siedziba parlamentu, jednak największym miastem kraju, a zarazem stolicą administracyjną, kulturową i handlową jest Dar es Salaam, zamieszkane przez 4,4 mln ludzi. Produkt krajowy brutto Tanzanii mierzony siłą nabywczą w 2016 r. wyniósł 150,6 mld USD⁵.

Tanzania jest republiką federalną z prezydentem jako głową państwa, wybranym w wyborach powszechnych, odbywających się co 5 lat. Władzę ustawodawczą sprawuje Zgromadzenie Narodowe wybierane na 5-letnią kadencję, a władzę wykonawczą sprawuje rząd z premierem na czele, powoływany przez prezydenta spośród członków parlamentu. Warto wskazać, że szeroką autonomię posiada Zanzibar, gdzie funkcje ustawodawcze pełni pochodząca z wyborów powszechnych Izba Reprezentantów, a władzę wykonawczą w zakresie spraw wewnętrznych wyspy sprawuje Najwyższa Rada Rewolucyjna Zanzibaru. Posiada on również własnego prezydenta i konstytucję⁶.

Tanzania jest jedną z najuboższych gospodarek świata pod względem dochodów na jednego mieszkańca. Osiąga jednak wysokie tempo wzrostu PKB w oparciu o ogromne bogactwo zasobów naturalnych i turystykę. Wzrost PKB w latach 2009–2015 szacuje się na 6–7% rocznie. Kraj ten w znacznym stopniu zakończył przejście w stronę gospodarki wolnorynkowej, chociaż rząd zachowuje swoją obecność w sektorach takich, jak: telekomunikacja, bankowość, energetyka i górnictwo. Gospodarka Tanzanii oparta jest na rolnictwie, które stanowi ponad jedną czwartą produktu krajowego brutto i dostarcza 85% przychodów z eksportu oraz zapewnia zatrudnienie 80% ogółu pracowników fizycznych. Rolnictwo stanowi 7% wydatków budżetowych. Ciekawostką jest, że wszystkie tereny w Tanzanii są własnością rządu, który może wydzierżawiać grunty na okres do 99 lat. Tanzania posiada wiele bogactw naturalnych, w tym złoto (jest trzecim w Afryce, po RPA i Ghanie, eksporterem złota), diamenty, rubiny, szafiry, sól kamienną, węgiel kamienny, uran, miedź, tytan i gaz ziemny. Tanzania znana jest również z wydobycia tanzanitu – półszlachetnego kamienia, który nie występuje nigdzie indziej na świecie. Przemysł wytwarza prawie 20% produktu krajowego brutto. Dominują zakłady przemysłu spożywczego i włókienniczego. Corocznie wzrasta znaczenie przemysłu turystycznego dzięki dużemu potencjałowi Tanzanii – na terenie kraju znajduje się góra Kilimandżaro, plaże Zanzibaru oraz liczne parki narodowe, m.in. Park Narodowy Serengeti. Pomimo licznych

⁵ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov [dostęp: 6.04.2017]; *Tanzania profile*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; R. Ficek, *Tanzania: narodziny i funkcjonowanie państwa*, Toruń 2007, passim.

⁶ *Politics*, <http://www.tanzania.go.tz> [dostęp: 6.04.2017]; R. Ficek, dz. cyt., passim.

bogactw naturalnych oraz atrakcyjnego turystycznie położenia Tanzania pozostaje jednym z najbiedniejszych krajów świata, silnie uzależnionym od pomocy międzynarodowej (np. w 2008 r. jedynie od Stanów Zjednoczonych otrzymała pomoc w wysokości 698 milionów dolarów amerykańskich)⁷.

Populacja Tanzanii jest bardzo zróżnicowana. W kontynentalnej części kraju przeważają Afrykanie, którzy stanowią 99% ludności, z czego (co należy podkreślić) 95% to przedstawiciele ludów Bantu, składającego się z ponad 130 plemion, a 5% to Niloci (Masajowie i Luo), Kuszyci i Khoisan. Pozostały 1% populacji Tanzanii kontynentalnej stanowią nacje azjatyckie, europejskie i arabskie. Część kraju, którą stanowi Zanzibar, zamieszkała jest głównie przez Afrykanów i Arabów⁸.

Struktura przynależności wyznaniowej Tanzanii (na 2010 rok) jest następująca: 61,4% obywateli wyznaje religie chrześcijańskie, muzułmanie stanowią 35,2% populacji kraju, wyznawcy innych religii, w tym wierzeń plemiennych, to 3,4%. Warto zauważyć, że Zanzibar jest prawie w całości (około 99%) zamieszkały przez wyznawców islamu⁹.

Po krótkiej charakterystyce Tanzanii należy przejść do właściwej części tekstu, mianowicie do charakterystyki systemu oświaty tego kraju. Na samym początku należy się skupić na historii edukacji w Tanzanii, która generalnie podzielona jest na trzy okresy: przed kolonizacją, w trakcie kolonizacji oraz po uzyskaniu niepodległości.

Przed okresem kolonializmu (tzn. przed przybyciem cudzoziemców do wybrzeży Tanganiki) każde plemię zamieszkujące obszar obecnej Tanzanii posiadało własny system wiedzy tubylczej, plemienną. Tradycyjna edukacja była wynikiem codziennych czynności związanych ze strukturą, funkcjonowaniem i sztuką przetrwania danej społeczności. Obejmowała ona wiedzę, umiejętności, kulturę, technikę i zasady ochrony ludności przed zagrożeniami, takimi jak głód, epidemie chorób i agresja innych wrogo nastawionych społeczności. Kształcenie następowało na zasadzie transmisji kulturowej – wiedza była przekazywana przez pokolenie starsze młodszemu pokoleniu w ramach udziału w codziennym życiu i opierała się na równouprawnieniu. Wraz z nastaniem fazy kolonialnej system edukacji zaczął się zmieniać w zakresie jego celów i realizacji. W okresie kolonialnym, w aspekcie którego warto podkreślić, że pierwszej kolonizacji tych ziem dokonali Arabowie, następnie Portugalczycy, Niemcy i Brytyjczycy, system edukacji ulegał zmianie w zależności od interesów danego mocarstwa. Edukacja w czasach kolonizacji przez Arabów kładła nacisk na propagowanie

⁷ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov [dostęp: 6.04.2017]; *Agriculture*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; R. Ficek, dz. cyt., passim.

⁸ Tamże.

⁹ *Religious Composition by Country, in Percentages*. The Pew Research Center. [dostęp: 6.04.2017]; Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov [dostęp: 6.04.2017]; R. Ficek, dz.cyt., passim.

islamu i kultury arabskiej. Kolonizacja niemiecka i brytyjska była poprzedzona przybyciem misjonarzy, którzy oferowali zajęcia w oparciu o wiarę katolicką i historię Europy. Oznaczała także propagowanie, a z czasem przyjęcie chrześcijaństwa. W części Tanzanii pod mandatem niemieckim edukacja szkolna ograniczała się do kształcenia zawodowego oraz propagowała wartości niemieckie, z wiernością rządowi niemieckiemu. Podczas brytyjskiego mandatu system edukacji był rasistowski i generalnie dawał szanse na zdobycie wykształcenia europejskim i azjatyckim dzieciom. Głównym celem kształcenia rdzennych mieszkańców Tanzanii było pozyskanie robotników, którzy służyliby ochronie brytyjskich interesów w tej kolonii. Generalnie rzecz ujmując, kolonizatorzy nie kierowali się w aspekcie edukacji potrzebami Tanzańczyków. Szkoły różniły się swoimi celami, programem nauczania, kwalifikacjami, jakie oferowały, językiem nauczania, jakością kształcenia i infrastrukturą szkolnej. Jednakże po uzyskaniu niepodległości władze Tanzanii wszczęły wiele reform politycznych i strukturalnych, mających na celu poprawę jakości kształcenia i zapewnienie dostępu do powszechnego nauczania podstawowego dla wszystkich dzieci, co w przyszłości ma przyczynić się do wzmocnienia relacji między kształceniem na wszystkich szczeblach edukacji a rozwojem społeczno-gospodarczym kraju. Zaznacza się także znaczący wpływ scholaryzacji na rozwój jednostkowy i społeczny. W szczególności edukacja podstawowa ma wpływ na zmniejszający się poziom ubóstwa i zwiększenie świadomości w zakresie zdrowia i higieny. Stało się to uzasadnieniem trwałych starań, aby zapewnić wszystkim dzieciom w Tanzanii dostępu do bezpłatnej edukacji podstawowej, korespondującej z wymaganiami rynku pracy¹⁰.

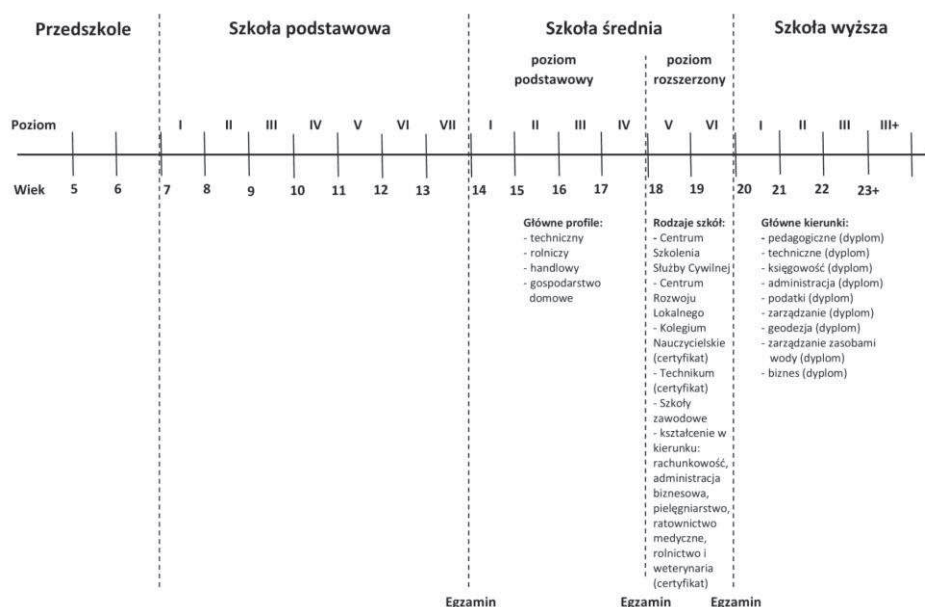
Obecnie (dane z 2013 roku) można zaobserwować, że średnia długość edukacji szkolnej dla kobiet i mężczyzn jest taka sama i wynosi 8 lat, natomiast, jeśli chodzi o poziom alfabetyzacji, to 70,6% populacji powyżej 14 roku życia potrafi czytać i pisać w języku kiswahili (suahili), angielskim bądź arabskim (w tym 75,9% mężczyzn i 65,4% kobiet). Według danych z 2014 roku, wydatki na edukację stanowiły 3,5% PKB¹¹.

Charakteryzując strukturę współczesnego systemu oświaty Tanzanii, można sprowadzić ją do zapisu 2 + 7 + 4 + 2 + 3. W systemie tym wyróżniamy następujące jednostki organizacyjne: przedszkola (2–3 lata nauki), szkoły podstawowe (7 lat), szkoły średnie: poziom podstawowy (4 lata) i poziom rozszerzony (2 lata) oraz szkoły wyższe (minimum 3 lata). W przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich obowiązkiem wszystkich uczniów jest noszenie mundurków, co nie stwarza problemów, gdyż taki ubiór sygnalizuje fakt „bycia uczniem”, co wciąż bardziej niż obowiązkiem jest przywilejem w Tanzanii oraz stanowi powód do dumy¹².

¹⁰ *Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; R. Ficek, dz. cyt., passim.

¹¹ Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov [dostęp: 6.04.2017].

¹² I. Tshabangu, A. Msafiri, *Quality education in Tanzania: perceptions on global challenges and local needs*, „International Journal of Asian Social Science” 2013, nr 3, s. 801; Raport UNESCO, *Tanzania. Educational sector analysis*, Dakar – Dar es Salaam 2011, s. 78–81.

Wykres 1. Struktura systemu oświaty Tanzanii

Źródło: oprac. własne na podstawie: I. Tshabangu, A. Msafiri, *Quality education in Tanzania: perceptions on global challenges and local needs*, „International Journal of Asian Social Science” 2013, nr 3, s. 801.

Pierwszą wyróżnioną jednostką jest przedszkole. Edukacja przedszkolna jest istotnym etapem przygotowawczym w cyklu kształcenia. Tanzania sformalizowała i zintegrowała go z formalnym systemem edukacji. Choć przedszkola nie są obowiązkowe, wprowadzone zostało zalecenie, aby każda szkoła podstawowa prowadziła oddział przedszkolny przyjmujący dzieci w wieku 5–6 lat. Cykl edukacji przedszkolnej trwa od dwóch (w przedszkolach publicznych) do trzech lat (w przedszkolach prywatnych), a promocja na następny poziom edukacyjny nie wiąże się ze zdawaniem egzaminu. Kształcenie na tym etapie ma na celu promowanie ogólnego rozwoju osobowości dziecka i jego zdolności fizycznych, umysłowych, moralnych i społecznych. Ten poziom jest ważny w kształtowaniu charakteru dziecka i ułatwia osiągnięcie dojrzałości szkolnej¹³.

Każde dziecko w Tanzanii ma prawo do edukacji na poziomie podstawowym, jest ona bezpłatna i obowiązkowa. Tanzański system edukacyjny opiera się na 7-letniej szkole podstawowej (uczniowie w wieku 7–13 lat). Większość szkół podstawowych (97%) i przedszkoli (95%) w Tanzanii jest placówkami publicznymi prowadzonymi przez władze tego kraju. W państwowych szkołach podstawowych w kształceniu używa się języka kiswahili, natomiast język angielski-

¹³ *Pre-Primary Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; Raport UNESCO, dz. cyt., s. 78–81.

ski jest nauczany w zakresie odrębnego przedmiotu. W prywatnych placówkach tego szczebla sytuacja wygląda odwrotnie: języka angielskiego używa się jako języka wykładowego, a kisuahili jest nauczany jako odrębny przedmiot. Program kształcenia na tym etapie edukacyjnym składa się z dwunastu przedmiotów: kisuahili, język angielski, język francuski, matematyka, przyroda, geografia, wiedza o społeczeństwie, historia, religia, technologia informacyjno-komunikacyjna, wychowanie fizyczne i przedmiot zawodowy. Pod koniec 7. klasy następuje egzamin końcowy, który wyznacza koniec cyklu edukacji podstawowej a jego złożenie jest podstawą do rozpoczęcia kształcenia na poziomie średnim¹⁴.

Po ukończeniu szkoły podstawowej uczniowie mogą kształcić się w szkole średniej, składającej się z 4-letniego kształcenia średniego na poziomie podstawowym (uczniowie w wieku 14–17 lat) oraz 2-letniego kształcenia na poziomie wyższym (uczniowie w wieku 18–19 lat). Szkolnictwo średnie w latach 2004–2009 uzyskało znaczące osiągnięcia, natomiast w okresie 2010–2015 obszarami priorytetowymi były poprawa dostępu i jakości kształcenia na tym poziomie. Językiem wykładowym w szkołach średnich jest język angielski. W ramach poziomu podstawowego studenci kształcą się w zakresie 7 podstawowych przedmiotów, do których należą: wiedza o społeczeństwie, geografia, język angielski, biologia, historia, kisuahili i matematyka¹⁵. Na poziomie wyższym student specjalizuje się w wybranym bloku trzech przedmiotów oraz jednym lub dwóch przedmiotach pokrewnych. Wyróżnić można cztery podstawowe bloki przedmiotowe: fizyka, chemia, matematyka (PCM), fizyka, chemia, biologia (PCB), historia, geografia, kisuahili (HGK) oraz historia, geografia, j. angielski (HGL)¹⁶.

Przyjęcie do państwowych szkół tego szczebla o poziomie podstawowym odbywa się na podstawie wstępnie ustalonych standardów krajowych, których podstawą są punkty uzyskane na egzaminie kończącym szkołę podstawową. Jednakże w prywatnych szkołach średnich nieważna jest liczba punktów uzyskanych na egzaminie. Rekrutacja na poziom wyższy szkoły średniej odbywa się w oparciu o punkty zdobyte na egzaminie kończącym poziom podstawowy. Po pomyślnym ukończeniu poziomu wyższego w kształceniu średnim, uczniowie mogą aplikować o przyjęcie na studia wyższe. Inni wступują do szkół technicznych, kolegiów dla nauczycieli, centrów kształcenia służby cywilnej itp.¹⁷

Kształcenie w szkołach średnich jest odpłatne. Państwowe szkoły pobierają opłatę w wysokości 20 tys. szylingów tanzańskich (12 dolarów amerykańskich), co staje się dużym obciążeniem dla niektórych rodzin, zwłaszcza wielodzietnych czy samotnych matek. Prywatne szkoły średnie pobierają czesne w wysokości od 200 tys. szylingów (około 150 dolarów) do 32 mln szylingów (około 20 000

¹⁴ *Primary Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; Raport UNESCO, dz. cyt., s. 78–81.

¹⁵ *Secondary Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; Raport UNESCO, dz. cyt., s. 78–81.

¹⁶ Informacje uzyskane na podstawie wywiadu z nauczycielem Axwesso Sipto, pracującym w Primary School of Education Dar es Salaam University.

¹⁷ Raport UNESCO, dz. cyt., s. 78–81.

dolarów). Typowe czesne w szkołach prywatnych to około 700 000 szylingów (525 dolarów)¹⁸.

Edukacja wyższa ogranicza się głównie do uniwersytetów, które są półautonomiczne i działają pod nadzorem Tanzańskiej Komisji ds. Uniwersytetów (TCU). Uwidacznia się to m.in. w tym, że każdy program kształcenia realizowany na każdym kierunku, który prowadzi dany uniwersytet, musi zostać wcześniej zatwierdzony przez TCU. Osobą odpowiedzialną za uniwersytet jest kanclerz, natomiast jego zastępca zajmuje się wszystkimi sprawami kierowniczymi w tej instytucji. Podlegają mu tak nauczyciele akademicy, jak i administracja uczelni. Podobnie jak w przypadku szkół średnich, językiem wykładowym jest angielski¹⁹.

Kwestia kształcenia dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych w Tanzanii jest istotna. Dzieci z problemami w uczeniu się, osierocone, z niepełnosprawnością, zakażone wirusem HIV i cierpiące na AIDS mają zapewnioną edukację w zróżnicowanych formach, do których można zaliczyć: specjalną edukację domową, dzienną, szkoły specjalne, specjalne oddziały integracyjne w szkołach masowych, kształcenie na odległość i edukację włączającą²⁰. Choć w założeniu opisane formy realizowane są na każdym poziomie edukacji, począwszy od szkoły podstawowej po szkołę średnią, a na kształceniu wyższym skończywszy, w praktyce kształcenie specjalne realizowane jest prawie wyłącznie na poziomie szkoły podstawowej. Przedszkola nie zostały jeszcze dostosowane do prowadzenia zajęć dla tej grupy dzieci. W Tanzanii kontynentalnej znajduje się 140 szkół podstawowych dla dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, z czego 15 jest prowadzonych wspólnie przez władze i organizacje pozarządowe. Reszta tego typu szkół jest prowadzona wyłącznie przez organizacje charytatywne. W skład tych placówek wchodzi: 25 szkół dla dzieci niewidomych, 18 szkół dla dzieci niesłyszących, 89 szkół dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną i 4 szkoły dla osób z niepełnosprawnością fizyczną. Funkcjonuje także jedna szkoła dla dzieci z uszkodzonym zmysłem wzroku i słuchu oraz 22 centra pomocy dla osób niedowidzących²¹.

Jeśli chodzi o szkolnictwo średnie, istnieje tylko jedna prywatna szkoła tego typu dla osób niedowidzących. W przeważających przypadkach na poziomie szkoły średniej uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczęszczają do średnich szkół państwowych i otrzymują wsparcie nauczycieli szkół specjalnych²².

Szacuje się, że tylko około 3% uczniów korzystających z edukacji specjalnej uzyskuje wykształcenie podstawowe. Podejmuje się starania, aby osoby o specjalnych potrzebach edukacyjnych miały lepszy dostęp do edukacji, kroki w tym

¹⁸ Tamże; informacje uzyskane na podstawie wywiadu z nauczycielem Axwesso Sipto.

¹⁹ *Higher Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017]; Raport UNESCO, dz. cyt., s. 78–81.

²⁰ *Special Needs in Education*, www.tanzania.go.tz [dostęp: 6.04.2017].

²¹ *Special education*, United Republic of Tanzania, www.ibe.unesco.org [dostęp: 6.04.2017].

²² Tamże.

celu zmierzają do połączenia edukacji specjalnej i kształcenia w szkołach masowych, powołania centrów przygotowania środków dydaktycznych do kształcenia specjalnego; przygotowania nauczycieli kształcenia specjalnego oraz powołania instytucji wczesnego wykrywania zaburzeń w rozwoju dzieci²³.

Mimo czynionych postępów, w Tanzanii edukacja specjalna napotyka na bardzo liczne problemy, takie jak brak specjalistycznego sprzętu i środków dydaktycznych, niewystarczająca liczba nauczycieli wyspecjalizowanych w zakresie kształcenia specjalnego i ograniczone możliwości finansowe²⁴.

Edukacja specjalna na Zanzibarze jest wciąż swoistą innowacją. Tylko kilka szkół posiada specjalne zaplecze edukacyjne. Inną kwestią jest powszechna niechęć do korzystania przez dzieci z kształcenia specjalnego. Niewielka świadomość ich rodziców, odległość szkół specjalnych od domów oraz brak wykwalifikowanych nauczycieli zdają się być głównymi przyczynami takiego stanu rzeczy. W przyszłości planuje się zaangażowanie organizacji pozarządowych w upowszechnianie kształcenia specjalnego na tej wyspie oraz włączenie treści z zakresu edukacji osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do programu kształcenia nauczycieli²⁵.

Osobną kwestią wartą uwagi przy omawianiu systemu oświaty jest wygląd tanzańskiej klasy i szkoły. Generalnie można powiedzieć, że wzorzec szkoły jest bardzo charakterystyczny i opiera się na planie prostokątnego podwórza otwartego z jednej strony, dookoła którego znajduje się kilka bądź kilkanaście murowanych budynków: baraki-klasy, administracja szkoły, pokój nauczycielski. Pośrodku placu znajdują się drzewa lub inna roślinność dająca schronienie przed słońcem. Budynki szkoły pokryte są dachami z blachy falistej – materiał ten jest bardzo popularny w afrykańskim budownictwie. Z uwagi na panujący klimat szkoła musi zmagać się zarówno z upałami, jak i porą deszczową. Toteż wzdłuż klas przebiegają ganki pozwalając na schronienie w trakcie opadów, w trakcie których blaszane dachy powodują bardzo głośne efekty dźwiękowe, utrudniające prowadzenie lekcji.

W takich sytuacjach nauczyciel zamiast mówić, pisze na tablicy, a uczniowie przepisują jego zapisane słowa. W kwestii tablic można dodać, że powstają w oryginalny sposób – tworzy je warstwa tynku wystającego na kilka centymetrów na całej szerokości ściany, a dla lepszego kontrastu jest on pomalowany czarną farbą. Jest to ogromna powierzchnia, która pozwala na wykonywanie ogromnej ilości zapisków (nawet w trakcie wielogodzinnych opadów deszczów). Ciekawostką jest, że ze względu na brak środków multimedialnych oraz minimalną liczbę pomocy naukowych tanzanscy nauczyciele wykonują rysunki dydaktyczne za pomocą samej kredy²⁶.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ M. Leszkowicz, *Szkoła na końcu świata*, „Głos Nauczycielski” 21 października 2015, nr 43, s. 17.

Fot. 1. Typowe podwórko szkolne i otaczające je budynki Mlimani Primary School

Źródło: zbiory prywatne autora.

Fot. 2. Klasa szkolna podczas lekcji w Primary School of Education Dar es Salaam University

Źródło: zbiory prywatne autora.

Fot. 3. Typowe podwórko i budynki szkolne Kinondoni Secondary School

Źródło: zbiory prywatne autora.

Tanzania jest krajem znajdującym się na początku drogi swojego rozwoju. Dlatego edukacja obywateli jest jednym z najistotniejszych czynników umożliwiających socjalizację i zmniejszenie ubóstwa. Można przyjąć, że absolwenci szkoły średniej, którzy opanowali język angielski, z pewnością będą mieli duże szanse, aby zdobyć pracę i wykonywać zawód, na jaki osoby bez formalnego wykształcenia nie mają szans. Szkoły w Tanzanii to nie tylko programy kształcenia i metody nauczania, to także system placówek i interesujące środowisko architektoniczne, które pomimo skromnych nakładów ze strony państwa pozwala na realizację efektów kształcenia i wychowania, a także rozwój kształcenia zawodowego²⁷.

Edukacja w Tanzanii napotyka szereg problemów, ograniczeń i sprzeczności. Najważniejsze z nich charakteryzuje tabela 1.

Tabela 1. Ograniczenia, trudności i wyzwania szkolnictwa w Tanzanii

Etap edukacyjny	Ograniczenia, trudności i wyzwania
Szkoła podstawowa	– niski odsetek dzieci realizujących obowiązki szkolny; – przepełnione sale lekcyjne; – niedobór materiałów dydaktycznych; – niska jakość kształcenia, szczególnie w naukach ścisłych; – bardzo wysoki współczynnik uczniów przypadających na jednego nauczyciela; – brak przygotowania nauczycieli do prowadzenia niektórych lekcji znajdujących się w nowym programie kształcenia.

²⁷ Tamże.

Tabela 1. Ograniczenia, trudności i wyzwania szkolnictwa w Tanzanii (cd.)

Etap edukacyjny	Ograniczenia, trudności i wyzwania
Szkoła średnia	– wysoki współczynnik uczniów przypadających na jednego nauczyciela; – wykształceni nauczyciele nie chcą wyjeżdżać do pracy do szkół na terenach wiejskich; – niedobór materiałów dydaktycznych; – większości funduszy przeznaczona się na rozwój infrastruktury szkolnej zamiast na poprawę jakości kształcenia; – niewiele szkół posiada komputery; – brak programu do realizacji przedmiotów informatycznych; – niedobór nauczycieli prowadzących przedmioty ścisłe (większość po ukończeniu studiów wybiera pracę w innym zawodzie); – nieskoordynowane doskonalenie zawodowe; – niewystarczająca liczba pracowni i laboratoriów naukowych w szkołach, co obniża jakość nauczania przedmiotów ścisłych.
Szkoła wyższa	– ograniczone finansowanie państwa i wysokie czesne dla studentów; – bardzo mała liczba studentów – jedna z najniższych w Afryce Subsaharyjskiej; – dyskryminacja kobiet; – niska jakość kształcenia i małe znaczenie prowadzonych badań; – małe zainteresowanie kierunkami ścisłymi, inżynieryjnymi i technicznymi; – brak finansowania badań z zakresu nauk ścisłych i technicznych.

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Tanzania: ICT In Education, Situational Analysis* www.gesci.org [dostęp: 5.04.2017].

Pierwszym i najważniejszym problemem jest fakt, iż pomimo obowiązku szkolnego, który obejmuje wszystkie dzieci od siódmego roku życia, to według optymistycznych źródeł rządowych tylko 66% dzieci uczęszcza do szkół. Innym problemem, który pokazały badania prowadzone w 2011 roku przez tanzańskie organizacje pozarządowe, jest jakość kształcenia. Tylko około 40% uczniów w klasie 7 szkoły podstawowej posiada umiejętność czytania i rozumienia prostych zdań w języku angielskim i kisuahili oraz wykonuje proste działania arytmetyczne na poziomie drugiej klasy szkoły podstawowej. Według programu nauczania, uczniowie klasy drugiej szkoły podstawowej powinni opanować podstawy czytania, pisania i liczenia. Wykazano, że większość dzieci kończy klasę drugą bez zdobycia tych umiejętności. Tylko 30% uczniów klasy trzeciej umie odczytać tekst w języku kisuahili, taka sama liczba uczniów potrafi dodawać, odejmować i mnożyć. Istotne jest, że tylko 10% uczniów potrafi odczytać prosty tekst w języku angielskim. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż język angielski w Tanzanii jest językiem urzędowym i uczniowie przystępują do egzaminów państwowych w tym języku. Problemem jest nie tylko brak szkolnictwa ogólnodostępnego dla wszystkich tanzańskich dzieci, ale także niska jakość kształcenia. Poziom kształcenia w szkołach państwowych i prywatnych jest diametralnie różny. Dzieci kończące edukację na poziomie elementarnym w szkołach publicznych często mają ogromne zaległości w stosunku do uczniów z drogi

szkół prywatnych. Do słabości edukacji w Tanzanii trzeba również zaliczyć dużą liczebność uczniów w klasach (często ponad 40 uczniów w klasie) oraz brak podstawowych środków dydaktycznych (przede wszystkim podręczników, zeszytów, ołówków, ale także krzeseł, stolików i in.). Brak podręczników sprawia, że dzieci muszą pamięciowo opanować cały materiał omawiany na lekcjach. Nierzadkim problemem są uczniowie, którzy zamiast uczęszczać na lekcje, w tym czasie wykonują obowiązkowe prace na polach należących do nauczycieli, gdyż ci w szkołach państwowych nie są wystarczająco dobrze opłacani²⁸.

Podsumowując, można stwierdzić, że sama struktura systemu edukacji w Tanzanii jest zbliżona do modelu oświaty realizowanej przez państwa europejskie. Może to być wynikiem kolonialnej przeszłości tego kraju i trwającego nadal neokolonializmu. Należy także zwrócić uwagę, że Tanzania jest przykładem kraju, w którym starania, aby wszystkie dzieci objąć kształceniem na poziomie podstawowym, przyniosły mało widoczne korzyści w dłuższej perspektywie. Chociaż stosunkowo wysoki odsetek populacji dorosłych ukończył szkołę podstawową, Tanzania pozostaje jednym z najbiedniejszych krajów na świecie. Powody, dla których edukacja podstawowa nie doprowadziła do zmniejszenia ubóstwa, można dostrzec przede wszystkim w systemie edukacji. Największą jego słabością wydaje się niska jakość. Taki poziom kształcenia prowadzi do osiągania w szkole przez uczniów niskich rezultatów w kształceniu i skutkuje niewielką liczbą wykształconych. Niska skuteczność alfabetyzacji oraz niewielki odsetek wykształconych osób prowadzą do stagnacji gospodarczej i pasywności społecznej. Dlatego najlepszą decyzją, jaką władze Tanzanii mogą podjąć, jest inwestowanie w edukację (jej dostępność i jakość) – jako sposób na zapewnienie rozwoju i dobrobytu obywateli²⁹.

Bibliografia

- Cichecka A., *Strategie państw w polityce międzynarodowej – przykład Tanzanii*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 1.
Education, www.tanzania.go.tz.
- Ficek R., *Tanzania: narodziny i funkcjonowanie państwa*, Toruń 2007.
- Gawrycki M., Szeptycki A., *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm a stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2011.
Higher Education, www.tanzania.go.tz.
- Krupa A., *Afrykańskie marzenie o nieosiągalnej, wyuczonej przyszłości*, „Edukacja Elementarna” 2014, nr 34.

²⁸ A. Krupa, *Afrykańskie marzenie o nieosiągalnej, wyuczonej przyszłości*, „Edukacja Elementarna” 2014, nr 34, s. 200–201.

²⁹ R. Wedgwood, *Education and Poverty Reduction in Tanzania*, HakiElimu Working Papers, Dar es Salaam 2005, s. 1, 13.

- Leszkowicz M., *Szkoła na końcu świata*, „Głos Nauczycielski” 21 października 2015, nr 43.
- Pachociński R., *Przysłowia afrykańskie. Natura i wychowanie człowieka w tradycji ustnej*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2009.
- Raport UNESCO, *Tanzania. Educational sector analysis*, Dakar – Dar es Salaam 2011.
- Tshabangu I., Msafiri A., *Quality education in Tanzania: perceptions on global challenges and local needs*, „International Journal of Asian Social Science” 2013, nr 3.
- Wedgwood R., *Education and Poverty Reduction in Tanzania*, HakiElimu Working Papers, Dar es Salaam 2005.

Źródła internetowe:

- Agriculture*, www.tanzania.go.tz.
- Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, www.cia.gov.
- Politics*, <http://www.tanzania.go.tz>.
- Pre-Primary Education*, www.tanzania.go.tz.
- Primary Education*, www.tanzania.go.tz.
- Religious Composition by Country, in Percentages*, The Pew Research Center, www.pewforum.org.
- Secondary Education*, www.tanzania.go.tz.
- Special education*, United Republic of Tanzania, www.ibe.unesco.org.
- Special Needs in Education*, www.tanzania.go.tz.
- Tanzania: ICT In Education, Situational Analysis* www.gesci.org [dostęp: 5.04.2017].
- Tanzania profile*, www.tanzania.go.tz.

Education in the Sub-Saharan African countries on the example of education system in Tanzania

Summary

The purpose of this article is the description of education system in Tanzania. At the beginning the author focuses on the characteristics of this country: location, history, demography, industry, politics and religion. In the next section, the text will describe determinants of education in Tanzania from the perspective of its colonial past. The third, main part of the article is the characterization of the education system of this country with the description of kindergarten, primary school, secondary school, tertiary education and education of children with special educational needs. Then, the author describes the look of typical school and class. The article ends with the description of the challenges and challenges of education in Tanzania.

Keywords: educational system, school, Tanzania, Africa.